

***Reflexions sobre la
revalorització i
rendibilització
social del
patrimoni
arqueològic de les
Illes Balears***

J. Simón Gornés
Hachero i Joana M.
Gual Cerdó

Mayurqa
(2002), 28:
195-206

REFLEXIONS SOBRE LA REVALORACIÓ I RENDIBILITZACIÓ SOCIAL DEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC DE LES ILLES BALEARS

J. Simón Gornés Hachero¹
Joana M. Gual Cerdó²

RESUMEN: En aquest article s'exposen una sèrie de reflexions entorn a la gestió del patrimoni arqueològic, que ha de tenir com a objectiu final donar-se a conèixer al gruix de la societat, per aconseguir la seva valoració com a bé cultural i millorar la seva preservació al llarg del temps. Es tracten alguns dels factors que incideixen en aquesta valoració, com el paper dels professionals en la gestió del patrimoni arqueològic, les estratègies de difusió, el marc legal, i els tipus de gestió, entre d'altres.

Palabras Clave: Gestión del Patrimonio Arqueológico. Revalorización. Difusión. Sostenibilidad

ABSTRACT. In this paper, we present some thoughts about archaeological heritage management. This work's final goal is to transmit to general society the importance of heritage management in order to develop public awareness and to generate support for the successful preservation of archaeological remains throughout generations. We will discuss some factors that influence the perception of archaeological heritage such as professional research, administrative strategies, legal frames, and presentation techniques.

Keywords: Archaeological Heritage Management. Public Presentation. Diffusion. Sustainability

PATRIMONI ARQUEOLÒGIC, VALOR DE LA CULTURA

Aquest article pretén exposar algunes reflexions sobre les tendències i perspectives que la revaloració i rendibilització del patrimoni arqueològic³ (PA d'ara en endavant) experimenta en els darrers temps. Es farà esment a casos de tots coneguts i, principalment, a exemples i experiències sobre les Illes Balears, comunitat autònoma que sofreix fortes pressions turístiques i urbanístiques que afecten, cada dia més, tot el territori i, per extensió, el patrimoni històric insular.

Aquest plantejament ens situa conceptualment en un punt de partida que tots els que, d'una forma o altra, participam en la gestió del patrimoni històric reconeixem com a

¹ Departament d'Història i Teoria de les Arts. Universitat de les Illes Balears.

² Servei de Patrimoni Històric. Consell Insular de Menorca.

³ En aquest text ens referim al patrimoni arqueològic, però s'ha d'entendre que el que s'exposa es refereix també al patrimoni històric en general.

implícit i inherent a aquest: el PA té valor en el sentit més ampli del terme. Evidentment no ens estendrem a analitzar amb deteniment aquest punt, perfectament sistematitzat ja per alguns autors (Ballart et alii 1996; Ballart 1997) als quals s'ha de reconèixer l'inici d'unes reflexions totalment necessàries en aquesta matèria. És precisament aquesta atribució de «valor» cap al PA el que ha fet que la seva gestió —en el sentit integrador que li atorga Querol i Belén (1996)— sigui alguna cosa d'interès per a la societat occidental actual. Evidentment cada segment social o professional atorga un concepte diferent de «valor» al PA segons els seus coneixements i interessos, però precisament això fa que les notícies, les opinions i els debats públics sobre accions que es realitzen sobre el PA siguin d'interès i actualitat amb certa freqüència.

De la mateixa manera, aquesta actualitat quasi quotidiana —no és infreqüent trobar-ne a diari alguna notícia en els mitjans de comunicació— crea també opinió entre la societat. I aquesta, moltes vegades, s'expressa sense por a dir el que sigui, se'n tingui o no coneixement de causa. És com opinar de cultura en termes generals: tots tenim alguna opinió i alguna cosa a dir, aportar o criticar. En la gestió del PA també passa una cosa semblant. Tothom pot opinar respecte d'una determinada actuació de revaloració o fins i tot, d'una simple intervenció sobre aquell. Evidentment, la «democratització» de les opinions fa que el debat pugui enriquir-se notablement per l'aportació d'opinions procedents del gremi de professionals juntament amb altres associacions de defensa del patrimoni, associacions de veïns, culturals, etc. Però de la mateixa forma el debat pot sofrir greus distorsions en veure's immers en opinions que entorpeixen la percepció real del problema o en discussions estèrils.

Aquestes dificultats, però, no ens han d'amagar l'objectiu final. La participació ciutadana és una bona fórmula per incentivar bones polítiques culturals, per acostar-nos a la preservació i autenticitat en la promoció del coneixement del nostre PA.

PROFESSIONALS I RESPONSABILITAT SOCIAL

La responsabilitat social dels que exerceixen l'arqueologia (Ruiz Zapatero 1998: 12) està canviant amb un nou tipus de perfil d'arqueòleg que no prioritza la descoberta o el treball de camp, sinó que entén aquest com un procés que no finalitza fins que se n'ha pogut donar raó a la societat. Malgrat les circumstàncies no són sempre favorables al fet que sigui així, també és cert que cada vegada són menys els qui no senten la responsabilitat de difondre, divulgar, les seves intervencions. Les administracions són encara les més lentes. La iniciativa privada ho té com a punt de referència constant, per raons òbvies, perquè en la mesura que sobrepassa l'àmbit estrictament privat se n'assegura la perdurabilitat. Avui hauria de ser gairebé ineludible perquè un projecte d'investigació arqueològica sortís endavant que el capítol dedicat a la difusió fos previst amb molta cura. Més difícil resulta poder recuperar la difusió/divulgació d'intervencions fetes fa deu o quinze anys, encara que hagin estat prou significatives.

De fet, quan els professionals de l'arqueologia han començat a treballar en la presentació o difusió del PA, sobre el mateix jaciment, ha estat quan per primera vegada moltes persones han «contemplat» PA en el seu context real, fora de les vitrines d'un museu. S'ha de tenir en compte que la visita als museus —encara més si són d'arqueologia— no és, precisament, una de les activitats preferides pel gran públic. Durant l'etapa de formació escolar l'arqueologia s'estudia, lògicament, des d'un altre prisma, en el context de les grans civilitzacions i amb una forta càrrega historicista, en el millor dels casos.

I és que el PA és un patrimoni històric específic amb uns trets característics dels quals s'ha de ser conscient per obtenir-ne una revaloració i rendibilitat social. Perquè voler rendibilitzar el PA duu implícit el fet de posar-lo a l'abast de tothom com a recurs cultural, com a eina de coneixement i alhora de gaudi, tasca que no resulta ni fàcil ni econòmica. La major part no és «visible» i en conseqüència, és difícil d'entendre per la resta de persones que no són professionals. Per fer-se comprensible necessita una informació afegida, una narració històrica. Cada jaciment és únic i diferent. L'excepcionalitat és marcada per una varietat de valors que no són tots estrictament arqueològics (monumentalitat, potencial d'investigació, potencial educatiu, accessibilitat, paisatge, complexitat històrica) (Ruiz Zapatero 1998: 11). Comprendre aquests trets és fonamental a l'hora de portar a terme projectes de rendibilització. El cas d'*Atapuerca* demostra com una bona tasca de promoció i divulgació pot aconseguir que una investigació tan especialitzada com la que es porta en aquest jaciment tingui un reconeixement social de primer rang. S'ha de treballar pensant en els diferents nivells de comunicació i de destinataris. Ruiz Zapatero (1998: 13) els assenyala i fa constar que sovint els missatges s'elaboren amb la idea errònia que només són els més cultes i estudiosos els que s'hi interessin. Aquest autor, cita les «audiències» a diferenciar, assenyalades per altres estudiosos del tema: arqueòlegs professionals, arqueòlegs aficionats amb certs coneixements, col·leccionistes, universitaris amb titulacions en altres camps i cert interès i coneixements arqueològics, turistes ocasionals o interessats en arqueologia, habitants locals normalment amb pocs coneixements o cap, professors i educadors de primària i secundària, estudiants de diferents nivells amb interès personal o que elaboren tasques escolars. Respecte dels mètodes de difusió, també hi ha diferents nivells: fulletons, cartells i panells explicatius, gravadores portàtils, visites guiades, activitats d'arqueologia experimental, audiovisuals, recreacions virtuals, etc. La imatge, cada vegada més s'està imposant com l'eina educativa amb més potencial, però cal precaució: «Claro que si una imagen vale más que mil palabras también puede confundir más que mil palabras» (Ruiz Zapatero 1998, 17).

Així, la difusió i l'accessibilitat física i intel·lectual envers el PA (com bé diu Ruiz Zapatero 1998: 11) hauria de convertir-se en una prioritat per als arqueòlegs amb la finalitat d'aconseguir precisament allò que repercuteix en la societat. Atorgant més valor a aquesta prioritat s'aconseguiria una doble vessant de beneficis: cap al patrimoni arqueològic i cap a la professió. En aquest context de sensibilització és on creiem que han de situar-se les accions per donar valor al PA. I açò pot fer-se des de molts camps d'actuació: des del mateix jaciment, des dels museus, des de les escoles, etc., utilitzant també un ric conjunt de mètodes i noves tecnologies per fer-ho atractiu.

ESTRATÈGIES

Sobretot cal, per presentar el PA, per difondre'l i augmentar-ne la valoració social —la seva supervivència en definitiva—, poder comptar amb els instruments, els mitjans i els coneixements idonis en la línia que apunta Hernández (1998) investigació/reelaboració de l'objecte d'estudi, hipòtesis de tècniques per musealitzar de forma comprensiva, i comunicació. No es pot entendre cap musealització o presentació de béns del PA que no parteixi d'aquest objectiu. Si volem comunicar bé —és a dir, fer que el missatge sigui comprensible i atractiu per a la majoria— haurem de comptar, entre els equips tècnics, amb professionals de la didàctica i la comunicació per fer-ho correctament, tant des del moment

que ens plantejem l'elaboració del missatge, com des del moment d'abordar quins han de ser els canals de comunicació pels quals el difondrem.

Hi ha diferents tipus de presentacions que cal elegir i prioritzar segons les necessitats de cada lloc. Moltes vegades, els noms adjudicats a les presentacions es confonen i, de fet, el que més marca la diferència és la dotació pressupostària que ha tingut el projecte a l'hora de la seva execució. El *jaciment visitable* és un bé arqueològic que disposa d'una sèrie d'intervencions que podríem dir que són les mínimes: conservació (recollida de fems, desforestacions i fumigacions periòdiques, reposició de possibles danys), accés i aparcament possibles, informació històrica, senyalització, inclusió en guies, pagament d'entrada o no. Requereix per tant, un control i seguiment, tot i que la seva presentació pot ser molt senzilla. El *centre d'interpretació* suposa una infraestructura més complexa, ja que hi ha d'haver, a més del que hi ha en un senzill jaciment, un recinte on s'expliqui, s'interpreti el que el visitant veu, on se li faciliti un material que l'ajudi a comprendre i aprendre, i sobretot on hi hagi els recursos humans i tècnics que l'acullin. Existeixen diferents models des dels més simples als més sofisticats i per regla general disposen d'una *exposició* mitjançant la qual es transmeten els significats. En un centre d'interpretació hi ha una ordenació de l'accés de vehicles, serveis sanitaris, àrea de descans..., serveis que no són historicoarqueològics, però que estan implícits en la seva concepció. El *parc arqueològic* és un terme adoptat a finals dels anys vuitanta pel Ministeri de Cultura a l'hora d'afrontar les accions en els monuments de la seva propietat o de titularitat pública. Es tracta del nivell més complex d'intervenció i, per tant, del més selectiu. Els trets que el defineixen són: jaciment o zona de gran interès científic, didàctic i històric, amb bon estat de conservació dels seus monuments i del potencial arqueològic sota terra, dotat amb una infraestructura de visita (tancament o delimitació, rutes de visita, sistemes de seguretat, exposició, cafeteria, serveis sanitaris, parc infantil, laboratori d'investigació, possible,—encara que no imprescindible—, museu), relacionat amb el seu entorn i amb el medi ambient on s'ubica, necessita la promoció i la difusió per garantir la rendibilitat, el seu objectiu és aconseguir la major incidència social possible i per això s'hi potenciaren la formació i la investigació. Podríem afegir les rutes temàtiques, els ecomuseus, i els museus especialitzats o monogràfics, que presenten, devora el jaciment, les restes localitzades durant les investigacions.

Un darrer aspecte d'aquesta qüestió és la importància d'elaborar investigacions sobre la forma de percepció que els habitants i visitants tenen del que veuen i coneixen a través dels diferents centres o recursos posats al seu abast. En la mesura que tinguem estudis d'aquesta mena podrem satisfer les necessitats i arribar a les sensibilitats amb major eficàcia.

MARC LEGAL

En moltes ocasions la denominació d'un o de l'altre no es correspon amb el significat real i original del terme ni al que es mostra dedins. Totes poden ser, en abstracte, vàlides per donar a conèixer el PA, però s'utilitzen discursos, tècniques, objectius i, sobretot, pressuposts diferents segons factors molt diversos. També cal comentar que l'empara legal o jurídica d'aquests, sovint autoanomenats centres d'interpretació, museus, parcs arqueològics, etc., brilla gairebé sempre per la seva absència fins i tot en els de titularitat pública. És el cas d'alguns centres d'Ajuntaments illencs que no disposen d'un instrument legal suficient per poder argumentar la seva constitució formal com a part de l'administració que els va crear. Açò fa que moltes vegades la incertesa jurídica que afecta

les col·leccions i els edificis sigui realment preocupant. Segons la legislació estatal vigent tots els béns arqueològics descoberts per atzar o per intervencions arqueològiques són de titularitat pública. És cert que sobre aquest aspecte hi ha molt a dir segons les diferents legislacions autonòmiques, el que no fa, per altra banda, sinó afegir incertesa jurídica sobre aquests béns. Són poques les Comunitats Autònomes que regulen aquest aspecte —la catalana pot ser un dels casos pioners— i realment la legislació estatal vigent no abraça tot aquest moviment de «musealitzacions» que pateix el nostre país. Les recents notícies que la Comunitat Autònoma de les Illes Balears tindrà pròximament una llei pròpia de museus, suposen una bona oportunitat per, segons l'experiència adquirida en el nostre àmbit territorial, juntament amb aquelles altres derivades de l'aplicació de les normatives en altres comunitats, poder tenir un instrument que doni resposta i solucions als múltiples problemes que presenta la gestió dels museus a les illes Balears.

PATRIMONI ARQUEOLÒGIC I TERRITORI

Estam d'acord amb allò que exposa Sánchez-Palencia (et alii 1996) que en la sensibilitat internacional —des de les directrius de la UNESCO fins a la Convenció de Malta de 1992—, en les intervencions per revalorar PA, es tenen en compte, a part del mateix PA —monument, jaciment, bé moble, etc.—, els factors mediambientals, l'entorn i el desenvolupament històric de la zona objecte d'interpretació. Cada vegada és més així, perquè els professionals (Orejas 1998), a partir d'uns anys de reflexió i debat, són finalment conscients que no es pot entendre ni interpretar realment el PA sense analitzar la diversitat de l'entorn natural i la incidència de l'home sobre aquest. És el que ICOMOS anomena «paisatges culturals». De fet, no hi ha declaració recent de Patrimoni de la Humanitat que no impliqui reconèixer tant els valors històrics o culturals d'un lloc com els seus valors naturals. Exemples clars i recents els tenim ben a prop: la zona arqueològica de Las Médulas, la ciutat i entorn de Conca, la ciutat i praderes submarines de posidònia d'Eivissa, o el Palmerar d'Elx.

La definició exposada per Sánchez-Palencia per definir paisatges culturals i parcs arqueològics és precisa, malgrat que hi afegiríem també la determinació de factors qualitius en l'avaluació, la identificació i la priorització d'aquest. Podem trobar molts «tipus» de paisatges culturals; la diversitat és extensa i enriquidora, però s'han de determinar factors de qualitat —conservació, monumentalitat, accessibilitat, interès científic, històric i natural, etc.—, que, tal com és costum per a ICOMOS en l'avaluació de béns que són candidats a la nominació com a Patrimoni de la Humanitat, els atorguen valors que permeten que aquests paisatges culturals, parcs arqueològics etc., siguin més interessants i rendibles tant econòmicament com socialment, en realitzar les accions pertinents per posar-los en valor.

A més, l'estreta relació entre PA i territori, en el cas de l'illa on vivim, Menorca, es fa palesa de manera notable. La declaració *Menorca, Reserva de Biosfera* reconeixia aquest fet. Ara, el Pla territorial insular, actualment en tramitació, ho haurà de tenir en compte a l'hora de planificar els recursos patrimonials, d'entre els quals destaca el PA per la seva densitat i varietat.

SOSTENIBILITAT

Aquestes accions de revaloració —mesures de conservació, consolidació, investigació i de comunicació del bé objecte d'intervenció— han de tenir en compte, d'una forma prioritària, la preservació del bé patrimonial en vista al futur. Estam massa acostumats a veure que en benefici del desenvolupament local d'un territori, s'explota un bé —en el sentit d'exhauriment del recurs— i aquest sofreix tal pressió humana que finalment perd tot el sentit de gaudi cultural o intel·lectual, convertint-se en un simple lloc on el principal objectiu és la rendibilitat econòmica i mercantil per damunt de la social. Així, és imprescindible que qualsevol fórmula d'activació i valoració del PA es faci sota paràmetres de qualitat i conservació integral del bé. L'aplicació de noves tecnologies és, al nostre entendre, i sempre que es faci de forma respectuosa amb el lloc i els seus valors, una forma cada vegada més necessària per comunicar i transmetre coneixements. Aquests poden adaptar el seu missatge als diferents nivells de públic segons el seu interès, formació i fins i tot temps disponible per a la visita. La professionalitat dels responsables d'elaborar guions, contingut i format d'aquests elements de comunicació resulta fonamental per aconseguir un producte vertaderament útil i sostenible. Convertir un bé arqueològic en un lloc de consum, d'oci estèril, de relació social, de prestigi no és en absolut el que ens interessa. *Pompeia* podria ser l'exemple d'aquesta qüestió. Una ciutat romana magnífica i excepcional per les seves restes no té encara un projecte de divulgació modern que el visitant pugui gaudir. Encara hi impera l'esperit de recerca, de descobriment, de noves troballes. De fet, expedicions internacionals segueixen treballant-hi, però encara no s'ha pensat com cal «ensenyar», comunicar, donar la informació, que és molt minsa o quasi inexistent.

El nou enfocament i les noves maneres de comunicar han obert en alguns cercles debats sobre si els béns han de ser posats a l'abast en una visita interactiva —que moltes vegades es limita a ser una visita de comunicació unidireccional. Potser massa sovint, les tecnologies són les úniques que «actuen», que condueixen el discurs i converteixen la visita en un fet totalment passiu i que no motiva l'exercici intel·lectual. Com en tot, s'ha de tendir cap al terme mitjà: ni Port Aventura, ni museus vuitcentistes. I amb això no volem dir que Port Aventura ens paregui dolent com a recurs per a l'oci, sinó que la mimètica d'escenaris arqueològics o històrics que s'utilitzen no haurien de confondre, de distorsionar el valor real del patrimoni.

En conseqüència, la gestió del PA exigeix rigor, interdisciplinarietat i planificació. Per arribar a bon port, cal intervenir-hi amb criteris clars, tenint en compte els perills que hi ha. Els mitjans i els criteris per tal de garantir unes intervencions que no hipotequin el futur són, recapitulant, els següents:

— Entendre el PA com a bé identificador de la cultura, com a valor d'ús immaterial, com a objecte que serveix per augmentar el coneixement humà. Entendre'l també com un instrument educatiu, diversificant l'oferta d'informació. Aquest criteri requereix la col·laboració amb l'àmbit de l'ensenyament reglat per tal que les eines de formació que es posin a l'abast siguin les més adequades des del punt de vista pedagògic. Potser un dels exemples que il·lustra millor aquest plantejament és la *Ruta dels Ibers*, en la qual hi ha una clara i diversificada informació, perquè en el disseny del projecte aquest era un dels objectius.

— Garantir, mitjançant la investigació, la qualitat de la informació i de les intervencions, perquè *investigar vol dir afegir valor*. L'experiència d'Empúries garanteix que aquest criteri és real i efectiu, ja que el canvi produït en aquesta àrea arqueològica prové del replantejament efectuat pels seus gestors en entendre la investigació com una eina per millorar el mateix monument i alhora la seva comunicació, satisfent la demanda dels visitants.

- Inspeccionar-ne i controlar-ne des de l'Administració les intervencions i els usos.
- Difondre àmpliament les convocatòries per als projectes i l'execució de les intervencions.
- Efectuar restauracions reversibles. Un cas en contra d'aquest criteri és el de *Medina Azahara*, on s'ha portat a terme una restitució segons paral·lels forans durant molts d'anys, havent-s'hi construït uns elements arquitectònics de notable magnitud.
- Racionalitzar i controlar l'accés dels visitants elaborant estudis de capacitat de càrrega i donant-ne raó als visitants. Les *Mines de Gavà* són un exemple d'aquesta racionalització, que ha exigit imaginació i la creació de diferents tipus de visites i horaris.
- Elaborar avaluacions de l'experiència i dels suggeriments dels visitants. Cada vegada més s'imposa aquesta necessitat en molts de llocs de visita, perquè poden ser un bon sistema per reconduir dinàmiques.
- Organitzar i diversificar itineraris per tal de minvar les massificacions.
- Implantar serveis de vigilància per controlar accions incíviques o en detriment dels béns.
- Integar els projectes d'intervenció dins l'àmbit administratiu del Territori i Medi Ambient per tal d'unir esforços en les intervencions i per no interferir en diferents àmbits de competència. Per exemple, sovint es planteja (i es tracta del nivell inferior d'intervenció) la desforestació de jaciments completament «tapats» per la vegetació, entrant en conflicte amb els biòlegs per la destrucció d'espècies protegides. La coordinació entre ambdues àrees pot fer compatibles les actuacions.
- Dotar l'estructura administrativa de gestió de manera planificada i coordinada.

GESTIÓ PÚBLICA, GESTIÓ PRIVADA

No cal renunciar a mitjan termini, una vegada encaminats cap a l'objectiu de la rendibilitat social sobre un bé patrimonial posat en valor, a la rendibilitat econòmica. Tal com estan les coses avui en dia, creiem que és una qüestió de supervivència tant per als professionals que es dediquen a la gestió del PA com per poder continuar gestionant i promovent inversions d'aquest tipus tant des de l'àmbit públic com des del privat. L'assumpció del fet que l'Administració és incapaç de fer front a les tasques de manteniment i conservació del PA i no per manca de voluntat, sinó per una mera qüestió de possibilitats, ens marca també un nou aspecte de la gestió. Si hi afegim que gairebé sempre té pressuposts limitats, si no ridículs, per a la gestió cultural, és clar que no pot emprendre suficients iniciatives per absorbir la demanda de gaudi patrimonial que existeix en l'actualitat.

Durant el període de 1950 a 1980, els Estats es varen veure obligats a intervenir davant la demanda de productes culturals i manifestaren una clara política de promoció. Els països anglosaxons foren els que, des del primer moment, es decantaren per l'opció d'inserir la cultura dins el mercat, dins l'economia. En el nostre país, s'està notant un canvi cap a una gestió en què s'aconsegueixi una coresponsabilitat entre el públic i el privat. Així, l'Administració delega la gestió dels béns públics a l'àmbit privat. O intervé incentivant i fomentant els valors del PA, independentment de qui sigui el propietari (Ballart 1997: 115-119). Aquest nou model accepta l'entrada de capital privat no tan sols com a donació, sinó com a participació. És a dir, integra la iniciativa privada dins la gestió.

Si el promotor de la iniciativa observa que la societat percep que el bé gestionat es

revalora i té una repercussió social, pot continuar promovent altres iniciatives i induir d'altres a iniciar-les. Per açò es fa cada vegada més necessari promoure la iniciativa privada en aquest camp. No sempre —que també— és el benefici fiscal que se'n pot obtenir el motiu que més incentiva la participació. Sovint el patrocini raonat i argumentat culturalment provoca uns beneficis de màrqueting i d'imatge empresarial o institucional que resulten engrescadors per a la inversió en aquests béns. Per exemple, a gran escala, Caja Madrid, que des de fa uns anys impulsa una interessant iniciativa que associa la restauració del patrimoni històric amb l'entitat bancària, acompanyada, evidentment, d'una bona campanya publicitària en els mitjans de comunicació. Un exemple més modest el tenim a Menorca, on el Consell Insular ha promogut una campanya, derivada del Pla de Gestió del Patrimoni Històric d'aquella illa, anomenada «Adopta un monument», en la qual es promou que les empreses privades es facin càrrec de la neteja, senyalització i fins i tot vigilància d'alguns dels béns inclosos en la xarxa Menorca Monumental. En ser aquest el primer any en què es posa en pràctica, no es pot avaluar l'èxit —per al monument i per a l'empresa— d'aquesta iniciativa. Malgrat tot, s'ha de saludar com a positiva pel fet de ser una tasca pionera en la gestió del patrimoni històric de les Balears.

PATRIMONI ARQUEOLÒGIC I TURISME

Un dels sectors a implicar en aquest camp és el turístic, que promociona els seus serveis associant-los al conjunt de recursos naturals i culturals de l'illa. A les Balears són pocs els fullets informatius que no facin alguna referència al patrimoni històric que envolta la zona hotelera o els recursos naturals de la zona. El replantejament dels agents turístics sobre la seva pròpia dinàmica ha conduït a l'anomenat «turisme cultural» com a alternativa a la situació en què s'ha trobat. Els anys seixanta, el turisme inicià un procés accelerat que irremediablement el convertí en un turisme caracteritzat per la uniformitat de les ofertes, el deteriorament de l'entorn natural, la folklorització, la degradació de les cultures, l'estacionalitat, la despersonalització i la passivitat del turista. Però el turisme, en essència, conté uns ingredients (descoberta, comunicació, gaudi, etc.), que amb aquella dinàmica es perden totalment. Així que, 25 o 30 anys després, els estaments turístics es plantegen com fugir-ne i arribar a aconseguir un tipus de turisme amb altres valors com diferenciació, desestacionalització, conservació i protecció, identitat cultural i personalització (AA.VV. 1996). A més, en les dècades de 1980 i 1990 es passa d'una societat industrial a una societat postindustrial en un procés caracteritzat per l'ascens de les activitats terciàries en detriment de les secundàries i de les primàries. Aquesta «revolució» implica també una revolució en els mitjans de comunicació, l'accés a la cultura es generalitza i es converteix en indústria quan entra en el Mercat (Hernández 1998, 143). L'augment de la demanda de productes culturals per part d'una població cada vegada més culta i amb més temps d'oci es converteix en un tret de l'anomenada societat del benestar.

En aquest context sorgeix el turisme cultural, perquè hi comença a haver la consciència que la «gallina dels ous d'or» es pot morir. El turisme cultural requereix, però, la conjunció de diferents aspectes: la col·laboració entre els professionals de dos àmbits molt allunyats, el turisme i la cultura, la implicació dels agents socials i de l'Administració en la posada en valors dels béns, la també implicació dels operadors turístics, i l'aplicació de criteris i mitjans que no permetin una nova desvirtualització de l'oferta.

Per tant, seria necessari acabar de conscienciar les grans empreses turístiques que invertir en patrimoni històric és una forma excel·lent de promoció de la zona i de donar

qualitat a la imatge de l'empresa. Alguns exemples coneguts a Mallorca —investigacions a Son Real o ses Païsses— en les quals els equips d'arqueòlegs compten amb el recolzament d'empresaris turístics de la zona que, o bé en espècie o be aportant recursos econòmics, corren amb algunes de les despeses dels projectes d'intervenció, mereixen destacar-se i promoure's més.

REFLEXIÓ FINAL

En definitiva, parlem de donar valor al PA i d'aconseguir-ne la rendibilitat (sempre hem d'entendre aquest terme com una rendibilitat social, l'econòmica inclosa), perquè ens trobam en una societat determinada i perquè en aquesta és necessari cercar-hi mitjans que en permetin la conservació i transmissió a les generacions futures. El convenciment en aquest plantejament suposa entendre el PA no com un obstaculitzador del desenvolupament, sinó com un dinamitzador socioeconòmic.

En un segon terme, podem dir que a les Balears ja tenim realitzacions portades a terme amb criteris racionals, és a dir, d'acord amb la filosofia que hem exposat en aquest escrit —que si bé no podem dir que s'hagin convertit en mines d'or, sí que demostren la possibilitat de mantenir una estructura general de gestió patrimonial—, com podria ser el cas de l'Ecomuseu de Sanitja, o els centres d'interpretació de Fort Marlborough i Torre de Fornells, o de Lithica engegats a Menorca a finals dels anys noranta. Resulta curiós que a Mallorca no s'hagin emprès fins fa poc iniciatives d'aquest tipus —exceptuant la ciutat romana de Pollentia—, tot i que encara no se sap si poden equilibrar despeses i ingressos sense haver de continuar depenent de les ajudes públiques per al seu manteniment. Serien exemples el projecte del puig de sa Morisca, a Calvià, i el projecte de Son Fornés, a Montuïri.

En definitiva, que a les Balears s'iniciïn projectes d'un gran potencial cultural malgrat les grans dificultats que suposa començar i mantenir projectes d'aquestes característiques, els beneficis dels quals són observables, en la major part dels casos, a mitjan termini.

BIBLIOGRAFIA

- AA.VV. (1996): *Pour le tourisme culturel*. La déclaration de Majorque.
- ALMAGRO GORBEA, M. (1993): *Problemas de un Parque Arqueológico. Estudio de aplicación a Segóbriga*, Seminario de Parques Arqueológicos, días 13, 14 y 15 de Diciembre, Madrid, 1989. Ministerio de Cultura.
- BALLART HERNANDEZ, J. (1997): *El patrimonio histórico y arqueológico: valor y uso*. Ed. Ariel.
- BALLART HERNANDEZ, J.; FULLOLA PERICOT, J. M.; PETIT I MENDIZABAL, M. A. (1996): «El valor del patrimoni històric. Homenaje al Prof. Fernández-Miranda». *Complutum* extra 6, vol. II. Universidad Complutense de Madrid.
- HERNÁNDEZ, Xavier (1998): «La didàctica en els espais de presentació del patrimoni. Consideracions epistemològiques». A P. González (ed.): *Actes del II Seminari Arqueologia i ensenyament*. Treballs d'Arqueologia 5, Bellaterra, pàg. 139-148.
- MARTIN DE GUZMAN, C. (1993): *Vertiente social del Parque Arqueológico* Seminario de Parques Arqueológicos, días 13, 14 y 15 de Diciembre, Madrid, 1989. Ministerio de Cultura.

- QUEROL, A. (1993): *Filosofía y concepto de Parque Arqueológico*. Seminario de Parques Arqueológicos, días 13, 14 y 15 de Diciembre, Madrid, 1989. Ministerio de Cultura.
- OREJAS, Almudena (1998): «El estudio del paisaje: visiones desde la arqueología». *Arqueología espacial* 19-20. Arqueología del paisaje. Terol, pàg. 9-19.
- QUEROL, M. Ángeles; Belén Martínez, M. (1996): *La gestión del patrimonio arqueológico en España*. Alianza Ed. Madrid.
- RUIZ ZAPATERO, Gonzalo (1998): *Fragmentos del pasado: la presentación de sitios arqueológicos y la función social de la arqueología*. A P. González (ed.): *Actes del II Seminari Arqueologia i ensenyament*. Treballs d'Arqueologia 5, Bellaterra, pàg. 7-34.
- SANCHEZ-PALENCIA, F. J.; FERNANDEZ-POSSE, M. D.; FERNANDEZ MANZANO, J.; OREJAS, A.; ÁLVAREZ GONZALEZ, I.; LOPEZ GONZALEZ, L. F. i PÉREZ GARCIA, L. C. (1996): «Las zonas arqueológicas como paisajes culturales: el parque arqueológico de Las Médulas (León). Homenaje al Prof. Fernández-Miranda». *Complutum* extra 6, vol. II. Universidad Complutense de Madrid.